

УДК 336.761

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОР НАРЫҒЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ОҒАН ӘСЕР ЕТУШІ ФАКТОРЛАР

Құраш Назерке Пернебекқызы

Naz-9393@list.ru

«Қаржы және бизнес» мамандығының 1 курс докторанты,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр – Сұлтан қ.
Ғылыми жетекші - э.ғ.к., қауымдастырылған профессор Есенова Г.Ж.

Кез-келген қаржы нарығы сияқты қор нарығының негізгі мақсаты – экономикаға инвестиция тарту механизмін қамтамасыз ету процесі. Қазіргі экономикада қор нарығы – қаржы жинақтарын қайта бөлудің негізгі тәсілі, бұл экономиканың ең тиімді салаларында капиталдың еркін және реттелетін қозғалысына жағдай жасауға ықпал етеді.

Қор нарығы ұзақ даму тарихынан өтті және бұл процесс әлі күнге дейін жалғасуда. Өзінің даму кезеңінде бағалы қағаздар нарығы бірнеше рет дағдарыстарға ұшырады, олар тек қор нарығына ғана емес, сонымен бірге тұтастай қаржы нарығымен де байланысты.

Қор нарығында оның өзгеру динамикасын анықтайтын белгілі факторлар бар. Бүгінгі таңда қор нарығының дамуына ұлттық экономиканың дамуының макроэкономикалық көрсеткіштері мен ішкі корпоративтік тәуекелдер ғана емес, сонымен қатар әлемдік экономиканың өсуі, нарықтардың өзара шарттылығы (корреляциясы), пайыздық мөлшерлемелер, мұнай бағасы, өтімділік, қатысушылар саны (инвесторлар да, эмитенттер де), сауда-саттық көлемі - қор нарығындағы инвестициялық белсенділіктің индикаторлары сияқты қоршаған орта факторлары да әсер етеді. Сондай-ақ нарық тек саяси немесе экономикалық оқиғалардың салдарынан ғана емес, сонымен бірге пандемия, вирустар мен табиғи апаттардың салдарынан құлдырауы мүмкін. Оларды іргелі талдау арқылы да, графиканы зерттеу арқылы да болжау мүмкін емес. Осы факторлардың барлығы инвестордың инвестициялық портфеліне, экономикадағы инвестициялық белсенділікке әсер етеді.

Қор нарығы, өз кезегінде, қоғамның экономикалық жағдайының көрсеткіші болып табылады. Онда болып жатқан процестер экономикадағы құрылымдық өзгерістер туралы түсінік бере алады [1].

Мәселен, 2020 жылдың бірінші тоқсаны шикізат құнының ең үлкен құлдырауынан зардап шеккен мұнай секторы үшін ғана емес, сонымен қатар қор нарықтары үшін де сәтсіз болды. АҚШ-тың ең ірі S&P 500 компанияларының қор индекстері, Доу-Джонс және Nasdaq өнеркәсіптік индексі соңғы онжылдықтағы ең нашар тоқсандық көрсеткіштерді көрсетті.

Әлемдік биржалардың мұндай күрт құлдырауының себебі бүкіл әлемде коронавирустың таралуы болды, ол инвесторлардың пікіріне әлі де әсер етуде. Яғни, нарықта белгісіздік пен жағымсыз жаңалықтар пайда болған кезде инвесторлар акцияларды сата бастайды. Ұсыныс сұраныстан асып түседі, ал акция бағасы төмендейді. Атап айтқанда, вирустық жағдайға байланысты әуе тасымалдаушылары, қонақ үй желілері, тау-кен және мұнай компанияларының акциялары арзандады.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы 2019-nCoV - COVID-19 коронавирусына («коронавирустық ауру 2019 - coronavirus disease 2019» қысқаша атауы) жаңа атау берді. Сондай-ақ ДДСҰ коронавирусы индетін толық пандемия деп таныды [2].

Осы жағдайға байланысты күн өткен сайын қор көрсеткіштері тұрақтана алмады - олар аздап көтеріліп, кейін күрт құлдырады. Бұл әсіресе індеттің ошағы Қытайдан Еуропаға, ал қазір Америка Құрама Штаттарына көшкен кезде байқалды.

Кесте 1. Әлемдік қор индекстерінің өзгерісі

1 сәуір 2020 жылға

№	ИНДЕКСТЕР	Өзгерісі	
		Баға	апта ішінде
1	KASE	2224	3,5%
2	MOEX	2509	3,1%
3	S&P 500	2585	4,4%
4	NASDAQ	7889	5,6%
5	NIKKEI 225	18917	-3,2%
6	SHANGHAI	2773	-0,3%

Ескерту автормен [3] әдебиет негізінде құрастырылған

Кестеден көріп отырғанымыздай наурыз-сәуір айы аралығында KASE, MOEX, S&P 500, NASDAQ индекстері өскен болса, NIKKEI 225, SHANGHAI индекстері төмендеген.

2020 жылдың бірінші тоқсанында Dow Jones өндірістік орташа көрсеткіші 24,08%-ға, S&P 500 20,67%-ға, Nasdaq 15,3%-ға төмендеді.

АҚШ-тың 2020 жылғы 1 сәуірдегі негізгі қор индекстеріне тоқталып өтсек: Dow Jones өндірістік орташа көрсеткіші 1,85% (413,11 пункті) 21 914,37 пунктке дейін төмендеді. Ал S&P 500 индексі 1,61% (42,18 пункті) яғни 2 584,47 пунктке түсті.

Қор нарығындағы болып жатқан өзгерістер инвесторларды басқа активтерге инвестициялауға мәжбүр етті. Сондықтан олар мемлекеттік облигацияларға назар аударып, осылайша олардың кірістілігін төмендетті. Атап айтқанда, 10 жылдық қазынашылық міндеттемелер бойынша кірістілік жыл басынан бері 64% -ға төмендеді [3].

Қазақстандағы қор нарығы - экономикалық дамудың маңызды бағыттарының бірі, сондықтан қазіргі кезде оның жай-күйін дұрыс бағалау, болашаққа болжам жасау және осы нарықтың дамуына шешім таба білу өте маңызды болып отыр. Қолданыстағы бағалы қағаздар нарығынсыз нақты экономиканы қалпына келтіру мүмкін емес, өйткені қор нарығы барлық экономикалық субъектілерге қажетті қаржы ресурстары мен қаржыландыруға қол жеткізуді жеңілдетеді.

Бүгінгі таңда Қазақстанда екі биржа жұмыс жасауда: KASE (1993 жылы құрылған) және AIX (іске қосу жылы 2017). KASE мен AIX биржаларының бір-бірінен айырмашылықтары бар, оларды 2-кестеде қарастырайық.

Кесте 2. KASE және AIX ерекшеліктері

№	KASE	AIX
1	KASE өз қызметінде қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын мемлекеттік реттеу шеңберінде Қазақстан Республикасының заңнамасын басшылыққа алады.	АХҚО биржасы ағылшын құқығының юрисдикциясында, яғни басқа заңнамалық норма бойынша "Астана" халықаралық қаржы орталығын (АХҚО) дамыту мүддесінде әрекет етеді.
2	KASE Қазақстан Республикасының бағалы қағаздар нарығы туралы заңнамасына кіретін құқықтық салада жұмыс істейді.	AIX қаржы орталығы құрылды, ол шын мәнінде оффшорлық аймақ болып табылады.
3	KASE өнімдерінің желісінде акциялар, облигациялар, ЖІӨ, инвестициялық пай қорлары (ИПҚ), KASE индексіне ETF, репо, фьючерстер және валюталық своптар ұсынылған.	AIX биржасында әзірге тек акциялар, облигациялар және ЖІӨ сатылады
4	*Барлығы 200 эмитенттің 850-ден астам құралдары. KASE алаңында 52 қатысушы жұмыс істейді, оның үшеуі резидент емес.	*Барлығы 14 эмитент шығарған 25 құрал. AIX биржасының мүшелері 18 қатысушы болып табылады, олардың 15 – і қазақстандық.

* 2018-2019 жылғы мәліметтер

Ескерту автормен [4],[5] әдебиет негізінде құрастырылған

Кестеден байқағанымыздай KASE және AIX биржаларының деңгейлері мен нарықтағы орны бөлек және бір бірімен салыстыруға келмейді.

Жалпы KASE Қазақстандық қор биржасын тереңірек қарастырайық. 1993 жылы 17 қарашада ұлттық валюта нарығын ұйымдастыру және дамыту мақсатында Қазақстандық банкаралық валюта биржасы құрылды, ол бірнеше жылдан кейін Қазақстандық қор биржасы деп аталды.

Биржаның кәсіби қатысушыларымен – биржа мүшелерімен тарихи қалыптасқан серіктестігі, олардың көпшілігінде оның акционерлері болып табылады, коммерциялық компания және оның қызметтерін тұтынушылар ретінде Биржаның мүдделері арасында өзара қолайлы теңгерімді табуға мүмкіндік береді.

KASE Қазақстан қор биржасының тартымдылығын арттыру мақсатында өз қызметінің стандарттарын жетілдіреді және корпоративтік басқару және ақпараттың ашықтығы тұрғысынан басқа қатысушыларға үлгі болуға тырысады.

KASE ірі эмитенттері: «Қазақтелеком», Kaz Minerals, «ҚазМұнайГаз», ҚазТрансОйл, Халық банк[4].

Сонымен қатар AIX-ке (Astana International Exchange) қысқаша тоқталып өтсек. Бұл жақында пайда болған заманауи сауда алаңы.

Astana International Exchange (AIX) 2017 жылы «Астана» халықаралық қаржы орталығын дамыту аясында құрылды. AIX миссиясы – жергілікті және шетелдік инвесторларды тарту үшін түсінікті және тиімді жағдайларды қамтамасыз ету есебінен Қазақстанда және Орталық Азия өңірінде капиталдың белсенді нарығын дамыту, сондай-ақ жеке бизнес пен жалпы экономиканың өсуін қаржыландыруға арналған платформа құру.

AIX ағылшын құқығының юрисдикциясындағы халықаралық инвесторларға таныс нормативтік-құқықтық орта шеңберінде жұмыс істейді. Биржа 20-дан астам жергілікті және халықаралық сауда мүшесі кіретін дамыған экожүйенің арқасында инвестицияларға қолжетімді сенімді және қауіпсіз сауда инфрақұрылымын ұсынады.

AIX акционерлері – АХҚО, Goldman Sachs, Шанхай қор биржасы, Жібек Жолы Қоры және AIX сауда платформасын ұсынатын NASDAQ биржасы [5].

Енді Қазақстан Республикасындағы қор нарығына шолу жасайық.

Қазақстан нарығы шетелдік қор алаңдары және мұнай бағасының құлдырауы салдарынан, сондай-ақ теңгенің әлсіреуіне байланысты қысымға түсті. Наурыз айы қазақстандық қор нарығы үшін өте қиын айлардың бірі болды. Ұлттық валюта бағамы 15% - ға төмендеді, ал қазірдің өзінде мұнайдың төмен бағасы және елдің екі ірі қалаларында карантиннің болуы экономикаға әсерін тигізбей қоймады. Дегенмен, KASE индексі өз орнын сақтады: екі апта ішінде ол сыртқы алаңдарда құлау кезінде 0,5% - ға көтерілді.

Баға белгіленімдері жақында құрылған кең арнаның төменгі шекарасынан шығып, 2019 жылдың тамыз айының минимумынан жоғары көтерілді. Бұл нарыққа сыртқы аяның жақсаруы кезінде қозғалыс серпінін сақтауға мүмкіндік береді. Қазатомпром акцияларымен қорғаныс секторындағы активтер алға шыға бастады. Қазақстанда енгізілген ТЖ режимі аясында Kcell мен Қазақтелекомның акциялары 5,5% - ға және 6,7% - ға өсті. 6-20 наурыз аралығында доллар бағамы 381-ден 446-ге дейін көтерілді, бұл Ұлттық Банк базалық мөлшерлемені 12% - ға дейін көтеруге мәжбүр етті. Базалық ставканың артуы халық банкі мен ҚазТрансОйл акциялары сияқты дивидендтік фишкаларға теріс әсер етеді. Дегенмен, сәуір айының соңында дивидендтік маусым басталар алдында компаниялардың өсу қоры әлі де байқалуда.

Сонымен қатар, үкіметтің ұлттық компанияларды дивидендтер ретінде 100% - ға дейін пайда төлеуге мәжбүр ету бастамасы Қазақтелеком және Қазатомпром сияқты компанияларға деген қызығушылықты арттыруы мүмкін. Сондай-ақ, Халық банкінің облигация ұстаушылары 12 наурызда таза пайданың 100% - на дейін дивидендтерді арттыру мүмкіндігін тежеген ковенанттарды алып тастауға шешім қабылдады[6].

Қорытындылай келе, әлемдік биржалардың құлдырауы үлкен мәселеге айналуда. Егер қор нарығы құлдырауды жалғастырса, іс жүзінде рецессия немесе жаһандық дағдарыс басталса, онда бұл тиісінше мұнай бағасына әсер етеді. Егер мұнай бағасы одан әрі түсетін

болса, ол сәйкесінше теңгеге де ықпал етеді. Бұл дегеніміз қазіргі әлемде болып жатқан жағдайлар тек Қазақстан қор биржаларына ғана емес, бүкіл Қазақстан экономикасына әсер ететіндігін білдіреді...

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Кошурин П. Е. Развитие фондового рынка как фактор экономического роста национальной экономики // Вестник ЧГУ. №3, 2007. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-fondovogo-rynka-kak-faktor-ekonomicheskogo-rosta-natsionalnoy-ekonomiki>
2. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының Ғаламдық веб-сайты. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://www.who.int/ru>
3. Ежедневный обзор рынков за 01 апреля 2020 года. Новости, индексы, процентные ставки, курсы валют. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://jysaninvest.kz/wp-content/uploads/2019/12/Markets-Daily-2020.04.01.pdf>
4. Қазақстан қор биржасы ресми сайты. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://kase.kz>
5. Astana International Exchange (AIX) ресми сайты. [Электрондық ресурс]. – URL: <https://www.aix.kz>
6. Инвестиционный обзор. №193, 2020. [Электрондық ресурс]. – URL: www.ffin.ru